

Никитченко О. Е.
кандидат філософських наук,
докторант кафедри філософської антропології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

АКСЕЛЕРАЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС В СУЧАСНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ (медико-психологічний та демографічний аспекти)

Анотація. В статті розглянуто конвергентний процес сучасного релігійного життя «акселерація». Охарактеризовано два його аспекта: медико-психологічний (інфантилізм) та демографічний. Обґрунтовано їх амбівалентність та антиномічність суджень щодо їх наслідків.

Ключові слова: акселерація, інфантилізм, релігійне життя, процес, суспільство.

Як ми вже неодноразово нагадували, у 2001 року науково-дослідний центр «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова сформулював як своє головне завдання дослідження сучасних тенденцій в релігійному житті світу. Аналіз цих тенденцій дозволив сформулювати загальну концепцію та вжити відповідну термінологію для подальшого виокремлення та визначення конкретних трендів у релігійному розвої сьогодення під назвою «Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ — початку ХХІ сторіччя». Саме поняття «конвергентні процеси в релігійному житті другої половини ХХ сторіччя» для широкого наукового загалу ми почали вживати ще з середини останнього десятиріччя століття, що вже минуло. (Див. наприклад: [1])

Сама концепція «конвергентні процеси у сучасному релігійному житті», за ці роки набула розголосу в українському релігієзнавчому середовищі та вже вживається задля характеристики сучасного релігійного розвою не лише у світі в цілому, але й відносно деяких подій у релігійному житті України (Див. наприклад: [2]).

За роки, що минули, зміст визначених тенденцій не змінився, хоча постійно відбуваються деякі зміни в їх значенні, чи то в тому, яке місце вони займають (якщо можна вжити це слово, то й «рейтинг») у повсякденні релігійного життя. Кожен з цих конвергентних процесів відіграє особливу роль у відтворенні сучасної релігійної сфери суспільного буття, тому прискіпливо аналізуючи один з них, ми маємо повсякчас відчувати його зв'язок з іншими. У цьому сенсі ми розглядаємо й «акселерацію».

Також буде слушним зауваження, що усі ці конвергентні процеси не є породженням лише, чи саме релігійного життя, яке взагалі лише в теоретичному сенсі можна вивести за межі усього загалу форм розвою сучасного суспільства. По-перше, тому що абсолютна більшість населення планети ідентифікує себе як прихильники тієї, чи іншої релігії. Отже віруюча людина, принаймні за кількістю, є головним суб'єктом історії. По-друге, ці тенденції, що ми досліджуємо саме у релігійному житті, і є, безумовно, відповіддю на «виклики» (за А. Тойнбі) суспільного розвою в цілому.

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями. Треба зауважити, що все, що відомо про наявність загального в релігії, те що дозволяє дослідникові аргументувати, що мова іде саме про релігійні явища, продовжує дискутуватись та констатуватись і у наші часи. У статті йдеться лише про акселерацію, але як включену у всі ті процеси, які сформувались, чи найбільш актуалізувались за останні десятки років. Це перш за все: актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюзівізму, консюмерізм, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація.

Більшість вищевказаних конвергентних процесів вже багато років досліджуються, добре проаналізовані в літературі, тому у даній статті ми зосередимось лише на деяких аспектах, які мають безпосереднє відношення до теми, що розглядається. Але до початку їх характеристики, зауважимо, що хоча усі вищеназвані процеси мають

самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції у релігійному житті цієї доби, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують чи мають той, чи інший вплив на інші.

Темою нашої статті, як випливає з її назви, є «акселерація» в сучасному релігійному житті світу.

Акселерація (від лат. *aceleratio* — прискорення) є за сучасними поглядами всебічний процес, що пронизує усі сфери існування та відтворення людини та суспільства. Частіше за все, він характеризує наявність прискорення: у біології — індивідуального розвитку організмів на певній стадії; у медицині, та психології — темпів індивідуального росту і розвитку дітей та підлітків порівняно з попередніми генераціями (прискорення вікового розвитку шляхом зрушення морфогенезу на більш ранні стадії онтогенезу та ін.); у демографії зростання загальної кількості населення земної кулі; у техніці — революційного зсуву новітніх можливостей освоєння світу, та їх поширення у ньому; в історії — перебігу подій та явищ соціуму.

Цей перелік, зрозуміло не є таким, що вичерпано. Він лише демонструє значущість цієї соціальної тенденції для філософської рефлексії. У самих цих сферах, що вище окресленні, є вже багато наукових праць, у яких досліджуються явища, що названі, їх можливі причини та наслідки.

Попри цілковитій актуальності проблеми, що розглядається, наукових праць (на рівні статей та монографій, які було б присвячено саме цим питанням) у сучасній філософії ще немає.

Одним з наслідків медико-психологічної акселерації у сучасному суспільстві є інфантілізм. Безумовно, його появу та розширення не треба зводити лише до проблеми сучасної акселерації підлітків. Аналізуючи дефініції «інфантілізм» у соціально-педагогічній та психологічних науках О.М. Короткова приходять до висновку, що «незважаючи на те, що проблема інфантілізму широко відображена в психологічній та педагогічній літературі, термін «соціальний інфантілізм» не можна вважати достатньо розробленим, хоча останнім часом поняття інфантільності все частіше використовується не тільки як особистісна характеристика, але й у ширшому значенні» [3].

Саме вона вважає, що соціальний інфантілізм «проявляється в прагненні покласти відповідальність за прийняття рішень на інших, зайняти позицію «вічної дитини» і розглядається як недостатня активність особистості» [3].

За думкою М. Губернюк, одним з ключових факторів, що впливають на процес демократизації українського соціуму, є притаманний, як пострадянському суспільству в цілому, так і конкретним

учасникам політичного процесу феномен, що отримав визначення «політичний інфантілізм», який ґрунтується на домінуванні колективістко-патерналістської ментальності. «Політичний інфантілізм являє собою наслідок деформованої політичної соціалізації при якому окремих суб'єкт (індивід, колективний суб'єкт, лідер, влада) являє нездатність виконувати функції, покладені на нього суспільством і політичною системою». Тут вона посилається на О.В. Степанищенко, думку якого поділяє [4,62].

Отже, ми маємо вже й в українському суспільствознавстві визначення «інфантілізму» як масового явища існуючого далеко за межами психології та деліктної поведінки підлітків. Взагалі, на Заході давно розглядається синдром «Пітера Пена», як небажання поривати з дитинством. А опитування дорослих показують, що наприклад, у Великобританії багато жінок відчують свою дорослість лише у 32 літньому віці, а чоловіки аж на 43 року життя. «Чоловіча інфантільність часто зберігається до 40 років і навіть пізніше і середній вік дорослішання чоловіків складає 43 роки. В протилежність цьому жінки, як з'ясувалось, дорослішають в 32. Саме в цьому віці у багатьох вже з'являються діти, отже дамам доводиться піклуватись не лише про великодорослих хлопчиків (своїх чоловіків), але й про дійсних діточок» [5].

За С.С. Степановим: «до контингенту релігійних та окультних сект і тренінгових груп належать одні й ті самі люди, більшість з яких можна зустріти й по тій чи іншій адресі, поки не знайдуть собі визначене місце, відповідно своїм індивідуальним нахилам. Головна психологічна характеристика цієї публіки — особистісний інфантілізм, соціальна непристосованість, відсутність сталої системи життєвих цінностей. По суті справи, ці люди незалежно від віку (хоча більшість достатньо молоді) перебувають у стані підліткової кризи, що затягнулося, чи якщо завгодно, кризи самовизначення» [6].

Звісно, негативне ставлення цього автора до «сект» не дозволяє йому розповсюджувати ці судження на так звані «традиційні релігії», хоча з історії нам відомо як негативно до більшості з них ставилися у соціумі за часів їх виникнення. А саме цікаве, з психологічної точки зору, це думка про те що не тільки в новітніх, а й в здавна діючих релігіях ми можемо побачити ту саму публіку. Її молодь там ініціює аналогічні за суттю спроби довести свою виключність (згадаємо лише прихильників Д.Ентео у Російській православній церкві). За цією самою аналогією, можна схилитися до думки, що інфантілізм є явищем, притаманним сучасному релігійному життю взагалі,

чи точніше сучасній релігійній публіці. Про це свідчить багато фактів, починаючи з угруповань за віком у багатьох сучасних деномінаціях, до залучення клоунів у відправлені культу.

Виникають й інші питання пов'язані з наслідками акселерації у біологічному та психологічному становленні сучасної людини та суспільства, що вона відтворює у самому тісному зв'язку з релігією, насамперед, зі стрімким поширенням релігії у нашому соціумі в останні десятиріччя, та зростанням релігійного фундаменталізму у світі в цілому з одного боку, а з іншого, значної кількості невіруючих та атеїстів. Може одна з причин, яка обумовлює вищезазначені явища, і є неспроможність релігійних деномінацій подолати соціальний інфантизм. Може, в умовах сучасної всебічної соціальної акселерації, релігія, як соціальний інститут, відстає від прискореного зростання розвитку інших соціальних інституцій.

І на останок обговорення ролі медико-психологічної акселерації в суспільстві, його виявів у релігійному житті, можна додати зауваження про те, що це відбувається на тлі швидкого зростання людського віку у розвинутих країнах, в наслідок чого зростає кількість людей похилого віку. В усі часи саме у останній віковій категорії, релігійність була вищою. А це фактор, який може розглядатися як шлях до подальшого ширшого відтворення релігії.

Задля характеристики акселерації у релігійному житті світу в демографічній площині ми звертаємось до даних, що були отримані за Всесірною християнською енциклопедією та представленні на з'їзді лідерів світових і традиційних релігій в Астані на початку нашого століття.

Відповідно за цими даними на початку XXI століття кількість населення складала 6055049000 людей. Отже за XX ст. кількість людей зросла майже в 4 рази, а за ближчі 50 років зросте ще на третину. Найбільшою, але не домінуючою релігією є християнство, (33% загального населення). Далі: іслам — 19%; індуїзм — 13,4%; китайська етнічна релігія — 6,4%; буддисти — 5,9%; етнічні релігії — 3,6%; нові азіатські релігії — 1,7%; сикхи — біля 0,3%; юдеї — біля 0,2%; бахаї — біля 0,1%.

За межами усіх релігій визнають себе 12,7% населення Землі. Приріст християн відбувається у два з половиною рази повільніше ніж зростання усього іншого (нехристиянського) населення. Серед усіх релігій кількість людей, що сповідують іслам, зростає скоріше за інші. Серед християнських деномінацій за кількістю вірних зростає більше інших католицька церква (1,3% чи 13,5 млн. людей за рік). За темпами

зростання — незалежні християнські церкви — 2,5%, чи 9,5 млн. людей щорічно), та маргінальні християнські групи — 1,68% чи 0,4 млн.) [7].

На ґрунті цієї ж Всесірної християнської енциклопедії, спираючись, в головному, на висновки її автора Девіда Барета та Всесірну християнську базу даних, та деякі інші джерела, І.Г. Каргіна характеризує декілька якісних перетворень у сучасному релігійному житті, що пов'язані з різними темпами акселерації в окремих деномінаціях. Так, підкреслюється, що у період між 1900 та 2000 роками стались глобальні зміни в різних релігіях і долях різних віровчень глобального населення. Але найсерйозніші зміни пов'язані з християнством [8].

За Д. Баретом, вказує І.Г. Каргіна, можна виокремити три найбільш значущі тенденції: «по-перше — це деяка втрата християнства своєї «ринкової частки» в останнє десятиріччя XX ст., перш за все, за рахунок зростання впливу інших світових релігій — ісламу та індуїзму» [Там само].

Друга глобальна тенденція криється у виникненні спочатку 1980 років, головним чином, в країнах, що розвиваються, так званих «незалежних» (Independents) християнських церков. Третя глобальна тенденція є наслідком комплексу факторів, в основі яких — демографічні тенденції, міграційні процеси, и також створення масштабної християнської релігії «третього світу». І криється вона в тому, що центр християнської популяції поступово та неприступно рушає в південну півкулю, в той час як іслам посувається на північ [8].

За думкою Ф. Дженкінса, на якого посилається І. Каргіна: «ми стоїмо на зворотному моменті, який є епохальним для сучасного християнського світу: конфлікти всередині християнства, що викликані протиріччями між просвітленим західним християнством та неосвіченим, жебрацьким південним християнством, залишить більш глибокий слід, ніж конфлікти між християнством та ісламом на сторіччя вперед» [Там само].

Як констатує І. Мигович, українські вчені (Л. Філіпович, П. Яроцький, та інші) погоджуються з тим, що кількість віруючих зростає швидшими темпами ніж населення землі, та вважають, що на пострадянському просторі небувале піднесення переживають протестантські об'єднання [9].

Але і акселераційне зростання кількості віруючих в нашій країні (десь з 8-10% до загальної кількості населення та 12,5 тис. релігійних організацій на початок незалежності країні, до 76% віруючих та 37209 релігійних організацій на початок 2014 року) відбувається на тлі прискореного скорочення кількості громадян

Україні як від природних та асоціальних факторів, так і міграції. Отже, можна констатувати наявність тенденції до припинення, стабілізації релігійної ескалації в Україні принаймні за демографічними показниками.

Але є, як вже констатовалось вище, ще й і економічні, політичні та інші важелі. Крім того, Україна зараз ще включена і в деякі світові процеси, які можуть прискорити будь який напрям в розвитку релігійного життя в країні. Тому, вважаємо за необхідне, додати до роздумів про вплив на сучасне релігійне життя демографічних, акселераційних процесів, думки щодо майбутнього релігійного ренесансу професора генетики Стива Джонса. Він вважає, що християнство процвітатиме, а скептицизм відмиратиме. І наводить аргументи такого типу: «прискорення, зростання релігії відбувається там де є і більш прискорене зростання населення, особливо в бідних країнах, в той час як в скептично налаштованих до релігії в «європейських країнах тенденція репродукції населення залишається на більш низькому рівні». До того ж, зауважує Стив Джонс, релігійні люди мають більш дітей, особливо у тропіках та Африці, що може слугувати подальшою базою для відповідного більш високого процента віруючих у загальній популяції людей в майбутньому [10].

Отже, досліджуючи акселерацію як конвергентний процес, можна навіть на тих матеріалах, що наведені у статті, дійти деяких висновків:

По-перше — це суто конвергентний процес сучасного релігійного життя, бо є таким, що притаманний багатьом релігіям, та в той чи інший спосіб торкається їх усіх;

По-друге — процес акселерації пов'язаний з іншими конвергентними процесами, які в свою чергу мають глобальний вимір;

По-третє — він (процес акселерації) має різні прояви у релігійному житті:

- 1) як загальний фактор розвитку людства;
- 2) як стрімке зростання людської популяції;
- 3) як фактор стрімких змін в соціальній психології (тут інфантилізм);
- 4) як прискорене зростання кількості віруючих (будь-то абсолютний, чи відносний у різних релігійних традиціях та країнах);
- 5) як стрімке зростання новітніх релігій, їх вихід на світовий рівень;
- 6) стрімке зростання християнських і синкретичних церков в Африці;
- 7) стрімке поширення фундаменталізму в православних та мусульманських країнах;
- 8) численне навернення до релігії в постсоціалістичних країнах;

9) неймовірне швидке зростання кількості людей, що не ототожнюють себе з жодною релігійною організацією;

10) відносно різке зменшення кількості вірних автохтонних культів і таке інше.

По-четверте цей процес можна визначити як амбівалентний, принаймні зараз в суспільній думці щодо його ходи та наслідків існують антиномічні аргументи.

Література:

1. Мартинюк Е. Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ століття / Е. Мартинюк // Наука і релігія: Проблеми діалогу. /Одеськ. нац. у-нт ім. І.І. Мечникова: Наук. — дослідн. центр «Компаративістські дослідження релігії»; Ред. кол.: Е.І. Мартинюк (гол. ред), О.А. Івакін, В.А. Кравченко, та ін.; — Одеса: АО «БАХВА», 2002. — 120с.
2. Мартынюк Э.И., Никитченко Е.Э. Конвергентные процессы в современной религиозной жизни/ Электронный ресурс. — [Режим доступа]: <http://www.religiopolis.org/documents/3279-ei-martynjuk-ee-nikitchenko-konvergentnye-protsessy-v-sovremennoj-religioznoj-zhizni.html>
3. Короткова О. М. Аналіз дефініції «інфантилізм» у соціально-педагогічній та психологічній науках / О.М. Короткова/Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківцев]. — Івано-Франківськ: НАІР, 2013. — Вип. 3. — 467 с.
4. Губернюк М. Молодь як елемент соціальної структури: проблема інфантилізму/ Електорний ресурс. — [Режим доступа]: <http://naub.oa.edu.ua/2013/molod-yak-element-sotsialnoji-struktury-problema-infantylizmu/>
5. Мужчины становятся взрослыми в 43 года / Электронный ресурс / [Режим доступа]: <http://medinfo.ua/news/00014e19108d51b9aa33821f05595fd2/displayarticle>
6. Степанов С.С. Личностный рост: издержки акселерации/Мифы и тупики поп-психологии / С.С. Степанов. — Дубна.: Феникс+, 2006. — 232 с. /Электронный ресурс / [Режим доступа]:<http://chugreev.ru/stepanov/myth.html>
7. Динамика численности религий в мире/Электронный ресурс. — [Режим доступа]: <http://www.religions-congress.org/content/view/130/35/lang,russian/>
8. Каргина И.Г. «Следующее христианство»: качественные преобразования постмодернистского пейзажа/ Электронный ресурс. — [Режим доступа]: http://www.perspektivy.info/misl/cenn/sledujushheje_khristianstvo_kachestvennyje_preobrazovanija_postmodernistskogo_pejzazha_2014-03-06.htm
9. Мигович І. Релігійність в Україні та світі: соціологічний вимір, спроба прогнозу/ Електронний ресурс. — [Режим доступа]: <http://www.viche.info/journal/1856/>
10. Knapton S. Christianity will rise as sceptics die out, geneticist claims/ Електронний ресурс. — [Режим доступа]: <http://www.telegraph.co.uk/culture/hay-festival/10856665/Christianity-will-rise-as-sceptics-die-out-geneticist-claims.html>

Никитченко Е.Э. Акселерация как конвергентный процесс в современной религиозной жизни (медико – психологический и демографический аспекты). – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрен конвергентный процесс современной религиозной жизни «акселерация». Характеризуются два его аспекта: медико-психологический (инфантилизм) и демографический. Обосновывается амбивалентность их влияния на религиозную жизнь и антиномичность в суждениях относительно последствий их осуществления

Ключевые слова: акселерация, инфантилизм, религиозная жизнь, процесс, общество

Nykytchenko O.E. Acceleration as a convergent process in modern religious life (medicine-psychological and demographic aspects). –Article.

Summary. The article describes a convergent process of contemporary religious life «acceleration». Characterized by its two aspects: a medical-psychological (infantilism) and demographic. Substantiates the ambivalence of their influence on the religious life and the antinomy of judgment about the consequences of their implementation

Keywords: acceleration, infantilism, religious life, the process of society.